

ΚΟΡΚΟΔΕΙΛΟΥ ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ

Οι σημαντικότερες μέθοδοι ανάλυσης των εικόνων, ως ιστορικών πηγών.

1

10 θάνατος του κορμοράνου στο πετρέλαιο (1991) για τις ανάγκες της φωτογράφισης... και της προπαγάνδας. <http://www.thetoc.gr/diethni/article/propaganda-toso-palia-oso-o-polemos.6/1/017>

Εισαγωγή

Η ζωή μας είναι γεμάτη από εικόνες. Εικόνες που έρχονται από το παρελθόν και ποικιλόμορφες εικόνες που βομβαρδίζουν την καθημερινότητά μας μεταφέροντας πολλαπλά μηνύματα και διαμορφώνουν το ιστορικό παρόν μας. Πως ο ιστορικός αντιμετωπίζει ερμηνευτικά αυτές τις εικόνες;

Οι εικόνες ως ιστορικές πηγές

Οι εικόνες επιδρούν δυναμικά στην ιστορική μας φαντασία και μπορούμε μέσα από αυτές να κατανοήσουμε και να αναπαραστήσουμε το παρελθόν.² Στην ανάλυσή τους και την ασφαλή κριτική τους αντιμετωπίζουμε παρόμοια προβλήματα με αυτά των υπόλοιπων ιστορικών πηγών. Υπάρχουν αμφισβητήσεις για την ασφαλή λειτουργία τους ως πηγές της ιστορίας, όχι μόνο για τις εσκεμμένες παρεμβάσεις, αλλά για τα κοινωνικά συμφραζόμενα, τη λειτουργία τους, τη ρητορική της μνήμης, την ποικιλία τους και τα χαρακτηριστικά τους σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους.³

Οι εικόνες είτε είναι πορτρέτα είτε επιτόπου δημιουργίες για αρχειακή χρήση, είτε πίνακες ζωγραφικής, φωτογραφίες, εικονογραφήσεις, διαφημίσεις, κινηματογραφικές ταινίες, τηλεοπτικές ή ψηφιακές εικόνες, δεν μπορούν να θεωρηθούν αντικειμενικές και αξιόπιστες πηγές. Αν και θεωρούνται αντανάκλασεις της πραγματικότητας, αντικειμενικές και «τεκμηριωτικές» μαρτυρίες (Paul Valery)⁴, εμφανίζουν κάποιες πτυχές της πραγματικότητας. Είναι λιγότερο ρεαλιστικές από ότι απαιτείται και παραποιούν την πραγματικότητα, είτε εσκεμμένα είτε ασυνείδητα. Είναι δημιουργίες που κουβαλούν τις προκαταλήψεις, τις απόψεις, τις προσδοκίες, την «οπτική γωνία» του καλλιτέχνη, τις προθέσεις των εμπλεκομένων, τα στερεότυπα και τις οπτικές συμβάσεις της εποχής. Ο ιστορικός οφείλει να τα λάβει υπόψη του και να τοποθετήσει την εικόνα στο ιστορικό της πλαίσιο.⁵

Μέθοδοι ανάλυσης των εικόνων

Μία από τις σημαντικότερες μεθόδους ερμηνείας των εικόνων που λειτούργησε καταλυτικά εναντίον του φορμαλισμού στην ανάλυση των έργων τέχνης, είναι η εικονογραφική. Την εισήγαγε ομάδα ιστορικών τέχνης (Aby Warburg, Fritz Saxl, Erwin Panofsky & Edgar Wind), που έμεινε γνωστή ως «σχολή του Warburg και βασίστηκε στην ανάλυση των λεπτομερειών. Η προσέγγιση των εικόνων, όπως συνοψίζεται σε δοκίμιο του Erwin Panofsky, γίνεται σε τρία επίπεδα.

Το πρώτο επίπεδο είναι η προεικονογραφική περιγραφή η οποία σχετίζεται με τη «φυσική σημασία», τα αναγνωρίσιμα αντικείμενα και συμβάντα. Το δεύτερο είναι η

2 Peter Burke, *Αυτοψία. Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών*, Αθήνα: Μεταίχμιο 2003, σ.16

3 Του ιδίου, σ.18-21

4 Του ιδίου, σ. 28

5 Του ιδίου, σ.37-38

εικονογραφική ανάλυση, σχετίζεται με τη «συμβατική σημασία» και αναφέρεται στην αναγνώριση/ταύτιση του θέματος. Το τρίτο επίπεδο είναι της εικονολογικής ερμηνείας, σχετίζεται με την «ουσιαστική σημασία» και αναφέρεται στις βαθύτερες αρχές που αποκωδικοποιούνται και αποκαλύπτουν τη βασική αντίληψη ενός έθνους ή κάποιας κοινωνικής ομάδας.

Ερμήνευσαν με επιτυχία τους πίνακες της Ιταλικής Αναγέννησης καταθέτοντας παραδείγματα. Μέσα από αυτή τη διαδικασία συνέδεσαν εικόνες που είχαν διασκορπιστεί, τις αντιπαρέβαλλαν με κείμενα ή άλλες εικόνες και έδωσαν ιδιαίτερη προσοχή στη λεπτομέρεια. Συνέβαλλαν ιδιαίτερα στην ανάδειξη της πολιτισμικής ιστορίας και της ιστορίας των νοοτροπιών, όμως δεν μπόρεσαν να ερμηνεύσουν σύγχρονες εικόνες όπως πίνακες του σουρεαλισμού.⁶

Όσο εξελίσσεται η τεχνολογία της απεικόνισης και της πληροφορίας, τεράστιος όγκος επικοινωνιακού υλικού διακινείται, με μεγάλη ταχύτητα. Η διαδικασία της πρόσληψης του μηνύματος από τον αναγνώστη γίνεται πλέον κατά τρόπο μηχανικό και αυτόματο.

Οι ιστορικοί που θα ερμηνεύσουν εικόνες, σελιδοποιήσεις και πολυτροπικά κείμενα, καλούνται να αναγνώσουν νοήματα που εκφράζονται μέσω ενός ή περισσότερων σημειωτικών κωδίκων. Σύμφωνα με τη μέθοδο αυτή καλούνται να εξετάσουν τη θέση των στοιχείων που συμμετέχουν σε αυτά, το συσχετισμό μεταξύ τους και τη σχέση τους με το θεατή. Οι αναπαραστατικές και διεπιδραστικές σχέσεις κάθε εικόνας, μέσα από τη σύνθεσή τους, της δίνουν συγκεκριμένες πληροφοριακές αξίες ανάλογα με τη ζώνη που βρίσκονται, μεγαλύτερη ή μικρότερη προβολή και την παρουσία (ή απουσία) πλαισίωσης.⁷

Η πληροφοριακή αξία χρήσης του οριζώντιου άξονα, του κάθετου, του κέντρου και του περιθωρίου της εικόνας είναι η παρουσία ενός στοιχείου ως Δεδομένο ή Νέο, ως Ιδεώδες ή Πραγματικό, ως κεντρικό ή επικουρικό στοιχείο.⁸

Η προβολή που παρουσιάζεται στη σύνθεση μιας εικόνας ή σελίδας αφορά την ιεραρχία προβολής των στοιχείων και ορίζεται από το μέγεθος, την ευκρίνεια, την τονική αντίθεση, την προοπτική, την τοποθέτηση στο οπτικό πεδίο.⁹

Η πλαισίωση της εικόνας, που επιτυγχάνεται με ασυνέχειες και διαχωρίζει τις πληροφορίες, είναι τα στοιχεία που αποσυνδέουν συνεχή διαστήματα, που σπάνε τη ροή της.¹⁰

Τα γραμμικά κείμενα διαβάζονται με ορισμένη φορά και από πάνω προς τα κάτω. Τα μη γραμμικά (οι πολυμορφικές εικόνες, οι ψηφιακές, οι διαφημίσεις),

6 Peter Burke, *Αυτοψία. Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών*, Αθήνα: Μεταίχμιο 2003, σ.46-52

7 Kress G.– Theo van Leeuwen, 2010, *Η ανάγνωση των εικόνων. Η γραμματική του Οπτικού Σχεδιασμού*, επιμ. – θεώρηση: Φωτ. Παπαδημητρίου, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σελ. 278-279

8 Του ιδίου, σ. 285-308

9 Του ιδίου, σ.310-311

10 Kress G.– Theo van Leeuwen, 2010, *Η ανάγνωση των εικόνων. Η γραμματική του Οπτικού Σχεδιασμού*, επιμ. – θεώρηση: Φωτ. Παπαδημητρίου, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σελ. 313-314

διαβάζονται όπως επιλέγει ο αναγνώστης και ανάλογα με την ιεραρχία προτεραιότητας που επιβάλλει η σύνθεση των στοιχείων¹¹

Συμπέρασμα

Όσο πλησιάζουμε στο παρόν, τόσο πληθαίνουν και γίνονται πιο σύνθετες οι οπτικές αναπαραστάσεις και ότι μέχρι χτες φαίνονταν ρηξικέλευθο στην ανάλυση των οπτικών πηγών, τώρα φαίνεται συμβατικό. Η εξεικόνιση είναι πλέον μια σύνθετη και διεπιστημονική υπόθεση, που αφορά μεγαλύτερο εύρος μορφών και μεγαλύτερο όγκο δεδομένων, όπου η αναπροσαρμογή των ερμηνευτικών μοντέλων και η συνεργασία του ιστορικού τέχνης και με άλλους επιστήμονες, είναι απαραίτητη προϋπόθεση.

Βιβλιογραφία

- Gunther Kress – Theo van Leeuάwen, Η ανάγνωση των εικόνων. Η γραμματική του Οπτικού Σχεδιασμού, επιμ. – θεώρηση: Φωτ. Παπαδημητρίου, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο 2010.
- Peter Burke, Αυτοψία. Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών, Αθήνα: Μεταίχμιο 2003.
- <http://www.thetoc.gr/diethni/article/propaganda-toso-palia-oso-o-polemos.6/1/017>

11 Του ιδίου, σ.315-318